

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

R. P. Ioannis Azorii Lorcitani, Societatis Iesv Presbyteri Theologi, Institvtiones Morales

In Qvibus Vnivers[a]e Qvaestiones ad Conscientiam recte aut prauè
factorum pertinentes, breuiter tractantur

Azor, Juan

Coloniae Agrippinae, 1616

1. De varia in sacris litteris significatione Sabbati.

urn:nbn:de:hbz:466:1-14007

1

IOANNIS AZORII
LORCITANI, E SOCIE-
TATE IESV;

INSTITUTIONVM MORALIVM

PARS SECVNDA.

LIBER PRIMVS.

INTERTIVM DECALOGI

PRÆCEPTVM.

Memento vt diem Sabbati sanctifices.

CAPVT PRIMVM.

De varia in sacris literis significacione
Sabbati.

RIMO quaeritur, Quid hoc præceptum Decalogi præscribat? Respondeo ex ijs, quæ habet Catechismus Romanus, & docet quoque S. Thomas *Secunda secunda quaest. 122. art. 5.* externum quendam cultum: quem Deo rerum omnium auctori debemus. Nam primi mandati, quo vter-

que cultus, interior & exterior Deo debitus præcipitur, hic est quidam veluti fructus quem enim mente atque animo, inde, & spe adducti, pie ac religiose veneramus & colimus, cum quoque exteriori cultu honoramus, eique gratias debitas agimus. Et quoniam rerum humanarum varj. ac multis occupationibus & curis distracti præpedimur, ita vt non facile hæc quæ diximus, diuinæ pietatis officij præstemus: certum ac definitum tempus statutum est, quo ea commode obire possimus: ac proinde, hoc præcepto certa tempora constituantur, quibus externum Deo cultum & honorem grato animo & voluntate tribuamus. Alexander 3. *part. quaest. 32. memb. 1. c. 2.* S. Thomas *Secunda secunda, quaest. 122. art. 4.* Catechismus Romanus.

Secundo quaeritur, Quoniam differat hoc præceptum, à cæteris Decalogi præceptis? Et an hoc præceptum sit iuris naturalis, & sit præceptum morale? Respondeo ex Alexandro 3. *part. quaest. 32. memb. 2.* & S. Thom. *Secunda secunda, quaest. 122. art. 4. ad 1.* in eo differre, quod reliqua sunt iuris naturalis, sive iuris Gentium præcepta, & proinde perpetua, nec deleri, mutariue vlla ratione possunt. Quo factum est, vt quamuis lex Moyſis abrogata, sublataque sit, omnia tamen alia præcepta, quæ duabus tabulis continentur, populus Christianus seruet: non quia Moyſes ita iusserit, sed quia naturæ conueniant, cuius ductu & instinctu homines ad illa seruanda impelluntur.

Hoc autem de sabbati cultu præceptum, si statutum tempus spectetur, non fixum semper & constans est, sed mutabile: neque pertinet ad mores iuris naturalis, sed ad caeremonias Dei voluntate institutas. Quare naturale præceptum non est: neque enim à natura ad id educti & instituti sumus, vt sabbato, hoc est, septimo hebdomadæ die potius, quam alio tempore cultum Deo debitum deferamus. Ex eo tamen tempore, quo populus Israeliticus à duro Pharaonis imperio & seruitute est liberatus, diem sabbati coluit. Conuenit igitur hoc præcep-

2

ptum cum reliquis, non quod ritum & caeremoniam contineat, sed eo quod habeat, & præscribat aliquid, quod ad mortis naturæque iura spectet. Externus enim Dei cultus, qui hoc præcepto præscribitur, à natura lege, & iure existit; cum illud sit natura comparatum, vt tempus aliquod ijs, quæ ad Dei cultum pertinent, opportune & liberaliter demus. Apud Gentès & nationes omnes, statas quidam ferias, easque publicas, & solemnes legitimus fuisse, quæ feriendis victimis, sacris diuinisque rebus obeandis conseruatae erant, in quibusque litium & iurgiorum liberis hominibus, & seruis operum ac laborum vacatio dabatur. Nam quemadmodum S. Thomas teste loco citato, certum tempus necessarijs rerum functionibus natura tribuit, veluti corporis quieti, somno & cæteris eiusmodi, sed eodem naturæ instinctu factum est, vt sicut corpori, sic etiam menti aliquid temporis concedamus. Ac vt cæteris profanis rebus, & negocijs certa, & determinata sunt tempora, quibus peragantur: ita æquum quoque fuit aliquid temporis cultui rerum diuinarum impendi, quo mens & animus sese in his exerceat, sequerehiciat in Dei contemplatione acquiescens. Hoc itaque præceptum, quod partim ad mores, & naturæ iura pertinet, partim ad caeremonias, sublatum est Christi morte, quatenus ritus & caeremonias veteris, & scriptæ legis continebat: perpetuo vero manet, vt est præceptum iure naturali, & lumine constitutum.

Tertio quaeritur, An apud eos, qui sub lege naturæ vixerunt ante legem Moyſi diuinitus datam, sabbati cultus, & celebritas fuerit? Dux sunt opinionones: Prima est, quorundam affirmantium, etiam eo tempore sublatum, vt diem sacrum & festum Hebræos coluisse. Sic Catharinus in *cap. 2. Genesis*, eo quod *Genes. 2.* dicitur: *Et benedixit (Deus) diei septimo & sanctificauit illum.* Vbi particula (&) secundo loco posita, more Hebræo sumitur pro, id est: exponit enim, quid significet, benedixit: id est, sanctam & celebrem haberi voluit. Vel: *sanctificauit illum*, id est, à cæteris diebus segregauit: voluit illam septimum diem sibi tribui, & d. cari: voluit, vt in eo ab omni opere cessaremus, eccllesijs & diuinis rebus intenti, & Deo gratias agentes pro beneficijs acceptis. Sanctificare, aliquando in sacris literis est, aliquid segregare Deo: hoc est ab usu communi & profano seuocare, diuinis vltibus destinatum. Ergo, inquit, statim septimus dies sanctus haberi cepit. Si illis obijcias, in lege veteri (vt patet *Exodi 12. 16. 20.* & *Leuit. 23.*) præceptum esse datum de sabbato colendo, ergo antea non colebatur: Respondent, ante legem scriptam, sabbatum coli solitum fuisse: sed Moyſes postea iussu Dei illum coli, & obseruari imperauit, quia apud Hebræos longa, & dura in *Agypto* seruitute oppresos, in desuetudinem, iam eius diei cultus abierat, & illum Moyſes scripta lege restituit. Ita

prima opinio. Secunda, quam Abulensis in cap. Genes. 2. quaest. 4. communi consensu recepta, negat ante legem datam sabbati cultum fuisse: quoniam Exod. 16. aperte Moyses diem septimum coli, & sanctum haberi iubet: ergo antea non colebatur. Et quod dicitur Genes. 2. *Et benedixit dies septimo, & sanctificavit illum*: dictum esse per Anticipationem: sicut multa in sacris litteris per eandem dicta referuntur. Aliqui Patres pro hac opinione aperte facere videtur. Damascenus lib. 4. *Fidei Orthodoxe* c. 24. ait: *Nam cum nec lex esset, nec scriptura diuinitus inspirata, nec sabbatum quidem Deo consecratum*. Idem ante Damascenum, tradiderat Eusebius lib. 7. *Historia Eccles.* cap. 4. & ante eum quoque Tertullianus in lib. *aduersus Iudaeos*, ca. 2. Iustinus Martyr in *Dialogo cum Tryphone*, Irenaeus. lib. 4. *aduersus haereses* cap. 30.

Hæc videtur esse verior sententia, quamquam secundum aliquos improbabile non est, sabbati cultum ante legem Moysi datam, seruatum fuisse apud Hebræos: non quidem vilius legis scriptæ necessitate, sed Maiorum instituto, & more, & instinctu Dei. Nam alia legis scriptæ præcepta ante Moysen sub lege naturæ apud Hebræos seruabantur, fortassis instituta, & traditione Maiorum Abraham Gen. 14. decimas soluit: Iacob Gen. 28. sevas soluturum promisit: Abel Genes. 4. primogenita obtulit. Noe Gene. 7. infra 9. mundos cibos ab immondis separauit, nec sanguinem edit, vel Dei instinctu, afflatu & verbo non scripto, sed tradito: vel Maiorum more & instituto, non ad id compellente lege scripta. Sed non est, cur à communi quam dixi, sententia recedamus.

Quarto quaeritur, Quo pacto præceptum, & lex de sabbati cultu fuerit antiquata & deleta, cum Deus Exod. 31. de ea statuerit. Pactum est sempiternum: signumque perpetuum? & sæpe in scripturis dixerit: sabbatum, sacerdotium, aliosque Iudæorum ritus esse pacta, & signa perpetuo duratura, & legem Moysi caeremonias continentem, semper seruata 12. Exod. 2. præcipit Deus: *Celebrabitis hunc diem solemnem in generationibus vestris cultu sempiterno*. Christus idem Dominus dixit, se non venisse vt legem solueret, sed vt impleteret. Vetus fuit Ebionitarum error, Christianos seruare oportere sabbatum simul & diem Dominicum: vt refert Euseb. lib. 2. *Histor. Eccl.* cap. 21. quæto errorem Gregorij Magni tempore, quidam licet iam ante extinctum, renouabant: vt ipse scripsit lib. 17. *Registrj epistol.* 3. & refertur e. *Peruenit de Const.* Dist. 3. Respondeo, veteris legis caeremonias fuisse typicas Christi figuras, & mysticas lucis, & veritatis imagines: quare illud necesse erat, vt lucis & veritatis, quæ est Christus Dominus, aduentu remouerentur. Tenebræ enim, lucis accessu non mutantur, sed tolluntur: locus possessore vacuus, corporis aduentu repletur, nec mutatur: ita etiam typus, adueniente eo, cuius similitudinem gerit, commode cessat. Veteris itaque legis caeremoniæ desierunt Christi morte: & Deus prædixerat quidem eas perpetuo duraturas, quatenus non erant in alias denuo caeremonias commutandæ, tametsi aduentu lucis & veritatis cessatura, cum essent ad id diuinitus instituta, & Christus dixerit se non venisse, vt legem solueret, sed vt impleteret: quia lex erat eius typus & figura, imago & umbra. Venit igitur, & legem impleuit: sicut lux suo lumine perfusum complet aërem tenebris excussis: & corpus locum possessore vacuum, & veritas vaticinia longe ante diuinitus prænunciata: Impleuit etiam Christus legem, non soluit, quoniam eam toto suæ vitæ tempore sua sponte & voluntate, non legis necessitate seruauit.

Quinto quaeritur, Quid significet sabbatum? Respondeo. Laetantium lib. 7. *Disiunctum institut.* cap. 14. tradidisse, sabbatum dici à numero septem dierum hebdomadæ, ita vt sabbatum dictum sit quasi septimus hebdomadæ dies. Sedah enim apud Hebræos significat septem. Iustinus historicus suum Trogum secutus lib. 36. scribit.

Moses cum septem dierum ieiunio per desertam Arabiam cum populo suo defatigatus in montem Syrium tandem peruenisset, septimum diem more Genes. sabbatum appellatum, in omne æuum, ieiunio sacrauit. Idem quoque tradit Tacitus lib. 5. *historiarum*. Plutarchus idem teste Cælio lib. 14. ca. 15. ait dictum esse sabbatum à verbo Græco, *Σαββαδιον* quod Græcis idem est quod Latinis, more bacchantium tripudiare: vnde Bacchus Græce dictus est *Σαββας*. Apollon Grammaticus à Alexandrinus, teste Iosepho lib. 2. *contra Apionem*, scripsit, Hebræos ex Ægypto redeuntes in quinum vicibus laborasse, qui morbus Ægyptijs sabbo dicitur, & die septimo eo morbo tentatos quiescisse, ideoque ab illis sabbatum appellatum. Sed hæc omnia sunt à vero aliena. Est enim sabbatum nomen Hebraicum: porro Hebræis verbum Sabbat significat quiescere, & ab operando cessare. Est igitur dictum sabbatum, quia septimo die cessauit Deus ab omni opere quod fecerat. Sic enim Gen. 2. legimus: *Compleuitque Deus die septimo opus quod fecerat, & requieuit die septimo ab vniuerso opere, quod parauerat. Et benedixit diei septimo, & sanctificauit illum, quia in ipso cessauerat ab omni opere suo*.

Sexto quaeritur, Quot modis sabbatum in sacris litteris accipiatur? Respondeo, sumi primo pro septimo die hebdomadæ, in quo Deus quiescit, postquam vniuersam mundi machinam ex nihilo procreata omni ex parte perfecit. Deinde accipitur per Synecdochen, (qua parte totum intelligi solet) pro hebdomada: etenim in vnaquaque hebdomada est sabbatum vnum: sicut apud Latinos ætas, vel hyems accipitur pro auuo, quia Iulijanni constantina ætate, & hyeme. Vnde illud Pharisæi apud Lucam: *Ieiunio bis in sabbato*, id est, in hebdomada Leuit. 23. *Numerabis*, inquit, *septem hebdomadas plenas*, in Hebræo textu legitur, *septem sabbata integra*, Leuitici item 25. *Numerabis quoque tibi septem hebdomadas annorum*. Hebræa lectio habet: *Septem sabbata annorum*. Et ca. 23. eiusdem libri: *vigile ad alteram diem expirationis hebdomadae septima*. in codicibus Hebraicis dicitur: *sabbati septimi*. Postremo sumi solet sabbatum pro quolibet die festo: in quo veteris Legis præscripto vacandum ac suspendendum erat publicis, priuatisque civilibus operibus, quales erant dies Paschæ, Pentecostes & Tabernaculorum. Leuit. 23. legitur: *A vespere ad vespere celebrabis sabbata vestra*: id est, festos dies vestros: Ibidem quoque: *Altero die sabbati*: id est, in crastinum Paschæ. Rursus: *Numerabis ergo ab altero die sabbati*. id est à crastino die Paschæ. Insuper dies decima septimi mensis appellatur ibi sabbatum, cum dicitur [sabbatum requietionis est]. Prima itidem dies eiusdem septimi vocatur sabbatum, cum dicitur: [Mense septimo prima die mensis erit vobis sabbatum memoriale.] Denique ibidem de festo Tabernaculorum scribitur: *Die prima, & die octaua erit sabbatum quasi diceret, erit vobis dies festus*; n quo ab omni opere & feruili actione cessabit.

Septimo quaeritur, an sabbatum sumatur etiam pro reliquis hebdomadæ diebus? Quidam: vt Iansenius in *Concordia Evangelica*, cap. 37. censent, sic interdum accipi quod probant: Quoniam Euangelistæ dicunt aliquando vnam sabbatorum, hoc est, primam diem eorum, qui per hebdomadam decurrunt. Item quia Hieronymus ad Hebidiā scribens, ait: *vna sabbati dies, Dominica intelligenda est, quia omnis hebdomada in sabbatum, & in primam, & secundam, & tertiam, & quartam, & quintam, & sextam sabbati diuiditur: quam Ethnici Idolorum, & Planetarum nominibus, appellant*. Sic etiam Augustinus in epistol. ad Casulanum, quæ est nu. 86. & in 2. *Sal.* 93. Theophylactus, Euthymius in *Matth.* 28. Nicephorus lib. 1. *Histor. Eccl.* cap. 33. Inno in titulo *Psalm.* 47. Græci legunt *tertia sabbati*, & Augustinus in titulo *Psalm.* 80. legit: *Quarta sabbati*: Vnde primam, secundam, & tertiam sabbati perinde dici aiunt, ac si diceretur; Prima dies hebdomadæ, secunda ac tertia, & sic deinceps. Ceterum hæc sententia quibusdam

Mat. 5.

Ibid.

non placet. nam Hieronymus, inquit, solum docet, reliquos hebdomadae dies à Sabbato appellari, nimirum primam, secundam, & tertiam, & quartam sabbati, hoc est, primam, secundam & tertiam, à sabbato, siue post sabbatum, siue prima sabbati, hoc est, prima dies, hebdomadae: secunda sabbati, hoc est secunda dies hebdomadae: ita ut sabbatum tunc sumatur, vel pro hebdomada, vel pro septimo hebdomadae die: Item in Evangeliorum, inquit, codicibus saepe legimus, una sabbati, ut Matt. 26. & 28. Luca 24. Io. 20. Act. 20. & 1. ad Cor. 16. Nunquam tamen in sacris litteris legimus secundam, tertiam, vel quartam sabbati. Rursus aiunt vbi-
 canque Latini codices noui Testamenti habent, vnam sabbati, Graeci legunt, vnam sabbatorum, vbi est Hebraeus: nam more Hebraeo vnum sumitur pro primo, iuxta illud: Factum est vespere & mane dies vnus, id est, primus: & alibi: In generatione vna delatur nomen eius, hoc est: Non perueniat ad secundam generationem memoria eius, sed statim in prima generatione extinguitur, ac pereat. Et proinde dicta est vna sabbatorum, id est, prima, & sabbata tunc accipiuntur pro certis quibusdam diebus, videlicet Paschaliibus, qui quoniam erant ceteris diebus solemniores & celebrioris, sabbata dicebantur, quoniam dies festi non essent. Mihi prima sententia, quae communis est, magis probatur: eo quod sabbatum, ut dixi, accipitur aliquando pro hebdomada, & proinde prima, vel secunda sabbati est dies prima, vel secunda hebdomadae. Et vna sabbatorum est prima dies omnium dierum in hebdomada, qui sabbata dicuntur.

Quaeritur, An cum in numero multitudinis dicitur vna sabbatorum, aut etiam quippiam esse, aut factum esse in sabbatis nomine sabbatorum, intelligantur omnes dies hebdomadae, ita ut sensus sit. In vna sabbatorum, hoc est, in prima dierum hebdomadae: in sabbatis, hoc est, in vno dierum hebdomadae. Theophyl. Euthy. Nicepho. locis citatis, nomine sabbatorum existimant significari omnes dies hebdomadae, quoniam multitudinis numero significari videntur simul plures dies esse consequentes. Quibusdam tamen verisimilius visetur, quod alij doctores, in praedictis vtriusque Testamenti locis sabbata dici, non dies omnes hebdomadae, sed certos quosdam dies ceteris solemniores & celebrioris, & sensum esse vnum ex tribus: nempe, aut significari omnes dies azymorum, qui duobus festis diebus, siue sabbatis clauderentur, nimirum die Paschae, qui incidebat in Lunam 14. Martij, & septimo die a Paschate. Et ita sabbata dici videntur quinq; dies intermedij, eo quod sunt dies duobus sabbatis clausi. Aut sabbata dicuntur per Hebraicum plurali numero pro singulari sumpto, sabbata, hoc est, vnum ex sabbatis, nimirum festis, qui incidunt septimo quoque die hebdomadae, vel alij festis, sicut cum dicitur Iudic. 11. in Latina editione: Sepulcrum est in civitate sua Galaad, Hebraice habetur: sepulcrum est in vrbibus Galaad, hoc est, in vna ex vrbibus; sic etiam alibi dicitur: Inducat Presbyteros, hoc est, vnum aliquem de presbyteris. Aut tertio sabbata dicuntur per alium Hebraicum, quo Hebraei uti solent numero multitudinis, ad significandam abundantiam & copiam. Cum enim duo festi dies simul concurrebant, dicebantur sabbata, hoc est, magnum sabbatum: & ita fortassis dies quinq; azymorum proxime sequentes diem festum Paschae, dicebantur sabbata, hoc est, solemnis & celebres: non quod essent dies festi, sed quod incidere in Paschale tempus, & essent quasi Paschales dies, & duobus festis dieb. clauderentur.

Et ideo cum in nouo Testamento Graece dicitur, vna sabbatorum: perinde est ac si diceretur, die azymorum prima, & proxima post festum Paschae: quae dies, anno quo passus Christus Dominus est in diem Dominicum incidit: & proinde Evangelistae aiunt, eum resurrexisse vna sabbatorum. Sed mihi placet commu-

nis opinio prima sabbatorum, hoc est, prima dierum hebdomadae:

Non quaeritur, Quidnam intelligatur eo in loco apud Lucam: Cum transiret Dominus sabbato secundo primo, per facta discipulis eius vellebant spicas. & Matth. 12. Graece legitur: Cum transiret in sabbatis: Adeo difficilis Sancto Hieronymo visa est quaestio, Quid sabbatum secundo primum significet: ut in epistola ad Neposianum haec scripserit: Atria frons interpretatur saepe, quod nescis: & cum alijs persuaferit, sibi quoque usurpat scientiam. Praeceptor quondam meus Gregorius Nazianz. rogatus à me, ut exponeret quid sibi vellet in Luca sabbatum, Ieriticae genti secundo primum, eleganter iussit: Dotebo te, inquisiens super hac re in Ecclesia, in qua, mihi omni populo acclamante, cogis inuisus scire quod nescis: aut certe si solus sacerdos, solus ab omnibus stultitia condemnaberis. Haec ille. Veteres interpretes varie exposuere hunc locum S. Ambrosius & Beda nomine sabbati secundo primum, per allegoriam intelligunt Evangelium Christi, quod quia successit legi Moysei, dicitur secundum: quia vero Lege excellentius, dicitur primum. Sed hic sensus ad mysterium, non ad historiam pertinet. S. Chrysostomus Homil. 40. in Mattheum, existimat esse sabbatum, quod septimo quoque die Iudaei colebant, in quod tamen incidebat alius quoque dies festus: ita ut dicatur sabbatum secundo primum, id est, semel & iterum principale, siue duplici ratione & causa praecipuum. Sic etiam S. Epiphanius in haeresi 30. & 31. & Isidorus Pelusiota lib. 3. epist. 110. At Theophylactus intelligit septimum hebdomadae diem, qui aliquando diem festum cadentem in Parasceuen proxime sequebatur: ita ut sabbatum secundo primum, idem sit ac secundo principale: quia commune sabbatum seorsum per se erat principale: quando vero alium diem festum proxime sequebatur, erat secundo principale. Alij censent intelligi debere diem septimum Azymorum, qui colebatur, ut festus. Leuit. 23. ita ut prima dies Azymorum, qui festus quoque erat, diceretur sabbatum primo primum: & septima, sabbatum secundo primum. Euthymius intelligit primum diem Azymorum post diem festum Paschae: ita ut dies Paschae diceretur sabbatum primum, & primus dies Azymorum post illum diem festum Paschae, sabbatum secundo primum.

In hac profecto quaestione illud tanquam certum poni debet, Sabbatum secundo primum fuisse septimum diem hebdomadae: quia Iudaei Christi discipulos accusauerunt, eo quod vellent, & confricarent spicas tibi causa: at hoc solum erat prohibitum in die septimo hebdomadae, non alijs in diebus festis. Deinde inter omnes conuenit, illud sabbatum in mensem Aprilem, aut Maium incidisse, quando erant spicae: quae falluntur, qui intelligunt, diem octauum festum tabernaculorum, ita ut prima dies esset sabbatum primo primum: nam hic solennis & festus dies mense Septembri colebatur.

Mihi verisimile admodum apparet id, quod alij tradiderunt: quod ut intelligamus, sciendum est ex libro Leuitici cap. 23. ab altero die sabbati, id est, Paschae nimirum à decima sexta Luna post festum Paschae, quod colebatur decima quinta Luna Martij iussu Dei, numerabantur septem hebdomadae dierum integrae, quae efficiunt quadraginta nouem dies: & die proxime sequenti eas septem hebdomadas colebatur dies festus, qui dicebatur septem hebdomadarum, & Graece Pentecostes, qui cadebat in diem quinquagesimum post Pascha. Ab ea computatione septem hebdomadarum coepit vsus introduci ad Hebraeos, ut hebdomada prima ab altero, id est, secundo die post Pascha diceretur; Graece quidem hebdomada Ieriticae genti, Latine secundo prima, hoc est, prima à secunda die post Pascha, & secunda hebdomada dicebatur secundo secunda, id est, secunda à secundo die Paschae: & tertia, secundo tertia, id est, tertia à secundo die post Pascha. Et sic ab illo secundo die nominabantur ceterae suo ordine vsque ad septimam & vlti-

Gen. 1.
P. 138.

Luc. 5.

nam quæ antecedeat proxime Pentecosten. Et sicut septem illæ hebdomadæ nominabantur ab eo die, sic computabantur quoque ab eodem secundo die post Pascha singula septem sabbata septem hebdomadarum vsque ad Pentecosten: & primum sabbatum dicebatur: secundo primum, id est, a secundo die post Pascha; primum secundum autem, secundo secundum, id est, secundum a secundo die post Pascha: tertium secundo tertium, id est, tertium a secundo die post Pascha: & ita reliqua sabbata suo ordine vsque ad septimum & vltimum sabbatum ante Pentecosten vocabantur. Cadebat autem secundo primum in aliquem diem mensis Aprilis decimum sextum, decimum septimum, vel vigesimum tardius, aut citius, prout dies ille post Pascha occurrebat: & proinde spicæ eo tempore reperiebantur, quæ velli, conficari, edique possent. Quo factum est, vt recte Sanctus Mattheus cap. 22. & Sanctus Marcus cap. 2. Græce dixerint: *Cum transiret Dominus in sabbatis*: quasi dicere voluerint per Hebraismum, in vno ex illis septem sabbatis, quæ a secundo die post Pascha vsque ad Pentecosten occurrunt.

Decimo quaeritur, Quidnam significet S. Mattheus illis verbis: *Vespera autem sabbati, qua lucefcit in prima sabbati*. vbi quatuor insunt explicatu difficilia: Primum, quomodo dicatur vespera quæ lucefcit, cum potius vespera incipiat noctem, & tenebras inducere; vnde dicendum esset, vesperæ, quæ nocte sunt in prima sabbati. Alterum est, An eodem modo Mattheus sumat sabbatum, cum semel atque iterum dicit: *Vespera autem sabbati, qua lucefcit in prima sabbati*, Tertium vero, Quinam verum sit secundum eundem Euangelistam, sceminas vespera sabbati ad Dominicum sepulchrum venisse: cum ex alijs Euangelistis perspicuum sit eas venisse diluculo in die vna sabbatorum, id est, Dominica? Postremum, quomodo dixerit Euangelista. *Vespera autem sabbati*, cum illa vespera non ad sabbatum, sed diem proxime sequentem pertineret: siquidem festi dies numerabantur a vespera in vesperam, Leuit. 23. Animaduertendum est, apud S. Mattheum Græce dicit: *vespera autem sabbatorum*, quæ lucefcit in vna sabbatorum: & vt paulo ante dixi sabbata Euangelistæ appellant: vel duos dies festos simul concurrentes: vt cum in diem septimum, hebdomadæ simul incidebat alius dies festus: ita vt illud sabbatum dicatur numero multitudinis sabbata per Hebraismum, id est, magnum ac celebre sabbatum, quoniam duplici cultu honorabatur: Aut sabbata vocant Euangelistæ, quinque illos dies Azymorum, interiectos inter dies Paschæ, qui dicebatur sabbatum, hoc est festus dies, & septimum diem, qui vt festus tanquam primus colebatur: Aut sabbata appellant omnes dies Azymorum, quoniam tamen quinque intermedij non erant festi, solennes tamen ex parte erant ob frequentiam Iudæorum, & quia in Paschale tempus incidebant, quasi vocarentur Paschales dies: & sabbata dicebantur, quia clauderantur duobus sabbatis. Aut sabbata dicuntur dies hebdomadæ. Apud Hebræos insuper, dies præsertim festus viginti quatuor horarum, computari incipiebat a vespera vnius diei vsque ad vesperam sequentis diei, id est ab vno occasu solis ad sequentem occasum. Et ideo dixit Moses: *Factum est vespere & mane dies vnus*; quasi diceret: Facta est nox & dies, & proinde integer dies primus viginti quatuor horarum. Præterea apud Hebræos vt, significat lucem, sed non solum eam, quæ ex presentia solis existit, sed totum etiam tempus quod constat viginti quatuor horis: & ita lucefcere, idem significat, quod diem fieri, seu, vt sic dicam, diefcere. Vt patet ex Luca d. cente: *Dies erat Parasceues, & sabbatum illic lucefcit*, vbi Lucas loquitur de eo tempore, quo Domini corpus inuolutum findone in monumento positum est, quod accidit in die Parasceues prope solis abscellum. Est igitur sensus horum verborum Lucæ: *Adhuc erat dies Parasceues, & sabbatum illic lucebat*, id est, prope erat initium sabbati; siue, iam iam appetebat dies sabbati, qui dies incipiebat a vespera, hoc est ab ipso solis occasu.

His positis: sensus Matthæi est, vel iuxta communem Interpretum sententiam: Noctæ sabbati, id est, diei septimi in hebdomada. Vel iuxta aliorum opinionem. *Vespera sabbatorum*, vt habet Græca lectio, Occidente scilicet iam Sole in die sabbati, in quem simul inciderat vnus dies Azymorum, qui quamuis festus non erat, quia tamen solemnitas & celestis erat, sabbatum vocabatur, ac proinde incidens in sabbatum commune hebdomadæ, illud reddebat maximè solemne. Et ideo dicit Mattheus: *Vespera sabbatorum*, hoc est, maximi, & celeberrimi sabbati. *Qua lucefcit in prima sabbati*. Id est, secundum communem, aliorum intelligentium, Noctæ sabbati, appetente iam ortu solis. Vel vt alij interpretantur. *Qua lucefcit in prima sabbatorum*. Hoc est, A qua incipit prima dies sabbatorum, quæ erat dies Dominica proxime sequens sabbata, ac proinde prima a sabbatis, hoc est, a magno sabbato, vel *Qua lucefcit in prima sabbatorum*, hoc est, In prima dierum Paschalium, siue Azymorum post sabbatum magnum. Vel *Vespera sabbatorum*, id est, Noctæ vnus ex sabbatis, siue ex diebus Paschalibus. *Quæ lucefcit in prima sabbatorum*, hoc est, Appetente iam luce diei primæ post sabbatum magnum. Item: *Vespera sabbati*, hoc est, vespera sabbati magni, siue nocte, a qua incipit prima dies sabbatorum, hoc est, *Quæ lucefcit in prima sabbatorum*, hoc est, appropinquante iam luce prima diei post sabbatum. Vel Hebræo more, lucefcere, idem est quod diem incipere: incipit autem diei naturalis viginti quatuor horarum ab vno occasu solis vsque ad alterum solis occasum. Vel *vna sabbatorum*. Hoc est, prima die illorum sabbatorum, videlicet dierum Paschalium, in quibus panes Azymi comedebantur. Vnde lucefcere, hic, vel sumitur, vt plerisque visum est, pro eo quod Latini dicunt, incipere ortum solis, quasi dicat Mattheus, *Vespera sabbati*, id est, Noctæ sabbati, (*qua lucefcit in prima sabbati*) id est, Appropinquante iam luce prima diei: vel, vt dixi, more hebræo, lucefcere, idem est, quod diem incipere: incipit autem dies ab vno occasu vsque ad alterum solis occasum. Item communis sententia, sabbatum primo loco accipit pro septimo die hebdomadæ: secundo loco accipit pro hebdomada: ita vt sensus sit, In nocte sabbati ad auroram primæ diei hebdomadæ venerunt mulieres: & quia vna vespera est finis diei præcedentis, & initium sequentis, merito dixit Euangelista. *Vespera qua lucefcit in prima sabbati*, hoc est, in nocte terminante sabbatum, appropinquante primæ diei hebdomadæ. Vel sabbatum vtrobique sumitur pro hebdomada, & sensus est, In nocte vnus ex sabbatis, hoc est, vnus diei hebdomadæ, apparetente iam luce primæ diei hebdomadæ.

Postremo Mattheus (vt ego quidem reor) significat, sceminas ex vespera ad sepulchrum conuenisse: hoc enim non repugnat tribus Euangelistis, quia significat, eas sese præparasse ea vespera emendo aromata, vt summo mane vngerent corpus Iesu, paucis enim verbis implicite dixit, quod clarius explicauit Marcus: *Et cum transisset Sabbatum, Maria Magdalena, Maria Iacobi, & Salome, emerunt aromata, vt vengerent Iesum*. Itaq; sensus verborum Matthæi est, in nocte sabbati aduentante luce primæ diei hebdomadæ: vel in nocte sabbati, cum incipit prima dies hebdomadæ.

Vnde decimo quaeritur, An sabbatum nunc etiam vna cum die Dominica obseruari & coli debeat? Ebionitæ, vt ante iam dixi teste Eusebio lib. 3. *Histor. Eccles. c. 31.* putabant, Christianos colere debere sabbatum cum Dominica, quia Exod. 31. de sabbato dixit Deus pactum esse sempiternum, signumque perpetuum. Deinde quia Apostoli sabbatum coluerunt. Act. enim 20. dicitur: *Vna sabbatorum, cum conuenissemus ad frangendum panem.* & 1. ad Corin. 16. *Per vnam sabbati, ait B. Paulus, vnusquisque apud se ponat.* & Act. 13. Paulus die sabbati disputabat in Synagoga cum Iudæis. Insuper, Orientales Christiani vna cum Dominica

labbaram colunt, ut constat ex Graecis scriptoribus, & ex eo, quod in Quadragesimo ieiunio, quod proxime ante Pascha suscipitur, sabbato & die Dominica ieiunium non feruunt, retinentes illud quod est in Canone 65. Apostolorum: *si quis sabbatum aut sabbatum uno solo die ieiunare reprehendatur, deponatur, si Clericus sit: si laicus, & communionis eiciatur.* Et illud quod in Canone 655. Synodi Trullanae deccernitur. *Quoniam intelleximus in Romanorum ciuitate in sancto Quadragesima diebus, in eius sabbatis ieiunare, prater Ecclesia traditam consuetudinem: sancta Synodo visum est, ut in Romanorum Ecclesia Canon inconcusso obstat, qui dicit: Si quis Clericus inuentus fuerit in Sancto Dominico die, vel sabbato ieiunans, prater unum & solum deponatur: si autem laicus, segregetur.* Illud item S. Ignacij in epist. ad Phil. quae est num. 8. *Quicumque Dominica vel sabbatum ieiunauerit prater sabbatum Pasche, ipse est Christi interfector.* Refert quoque Clem. lib. 7. *Constitutio. Apostol. ca. 24. Nylscus in Orations quibus habuit aduersus eos, qui a gre ferebant reprehensions. Anastasius Nicenus lib. Questionum, q. 77. Socrates lib. 6. ca. 8. sabbatum, & diem Dominicum tanquam festos coli. Postremo in ca. Licet, de Ferijs ex Alexandro III. dicitur: *Licet tam veteris, quam noui Testamenti pagina septimum diem ad humanam quietem specialiter deputauerit. Et tam cum quam alios dies Maiestate altissima deputatos.**

Ceterum error est manifestus, asserere, sabbatum vna cum Dominica die esse à Christianis tanquam diem festum colendum. Nam Paulus, ut constat ad Rom. 14. Gal. 4. & Coloss. 2. aperte reprehendit obseruatores sabbati: Et in Concilio Laodicensi cap. 29. anathemate feriuntur, qui sabbatum colunt, & in eo tanquam in die festo vacant ab operibus. Gregorius item lib. 11. Regist. epist. 3. hunc errorem confutat; & ait inter cetera: *Antichristum reuocaturam sabbati cultum iam antiquum: & habetur hoc in cap. Peruenit, De Consec. Dist. 3.*

Ad ea vero quae sunt obiecta, Respondeo: Quod ad primum attinet, supra explicui, quo pacto intelligi debeat quod in lege Moysis scriptum est, Sabbati cultum esse sempiternum. Ad secundum, Respondeo, Aperte salli Calanum cum omnibus suis asseclis, ijs in locis Apostoli vnam sabbati intelligentem sabbatum, quod colebatur a Iudeis: est enim ibi Hebraismus, qui est apud Euangelistas, cum aiunt, Christum resurrexisse vna sabbati, id est, prima die hebdomadae, ut interpretes passim exponunt. Aut sicut alij intelligunt, Prima die post sabbatum: Aut, sicut alij interpretantur, prima die azy-morum proxime sequente sabbatum, quod magnum & celebre sabbatum fuerat, eo quod in illud incidere eo anno, quo mortuus est Christus, dies vnus azy-morum, qui tanquam Paschales solennes, & celebres erant, & sabbata vocabantur, & ita Chyristomus, & qui vti putatur Ambrosius, Beda, Theophyl. etus in commentar. 1. ad Corinth. 16. vnam sabbati apud Paulam interpretantur die n Dominicum, Quod autem Apostolus die sabbati disputare cum Iudeis in Synagogis soleret: non id faciebat, ut sabbatum coleret, sed quis non erat commodius aliud tempus ad disputandum. Iudei enim singulis sabbatis in Synagogas conueniebant, & Prophetiarum vaticinia audiebant, ut constat ex historia Actuum Apostolorum. Ad tertium, Respondeo Graecos à Latinis differre in cultu, & obseruatione sabbati, sicut etiam in multis alijs ritibus & caeremoniis: in Graecia enim, immo & in toto Oriente, retenta est sabbati obseruatio, & prohibita in eo die ieiunium, praterquam in sabbato Pasche: contra vero, Latinorum Ecclesia nunquam sabbatum coluit, sed potius in eo ieiunium seruauit: ut constat Ex Innocentio I. epist. 1. cap. 4. S. Augustino epist. 86. Calliano collat. 3. c. 10. S. Hieronymo epist. ad Lucianum, 28. Causa vero huius differentiae fuit, quia in Oriente initio nascentis Ecclesiae viguerunt haereses quorundam, qui vetus testamentum execrabantur tanquam à Deo auctore mali con-

dium, & proinde sabbati cultum plane a perobantur; eique de causa tali die ieiunium suscipiebant. Christiani vero Orientalis hanc heresim detestati, ut Deum ipsum veteris testamenti actorem profiterentur, ceperunt antiquum Sabbati cultum retinere, non quod illud more Iudaeorum colerent, sed ne cum haereticis conuenire, scire, aut facere viderentur. In Oriente itidem primis illis temporibus erant multi Iudei ad Christi religionem conuersi, qui tamen quadam animi simplicitate putabant sabbatum vna cum die Dominica in honore habendum; ceteri vero Christiani, ne eos conturbarent, sabbatum colebant, non quod putarent reuera id fieri oportere, sed ut communem omnium tranquillitatem & salutem summa qua possent ope & studio promouerent. Vno vero sabbato Pasche ieiunium seruabant, ut memoriam retinerent sponsi à Discipulis ablati, qui dixerat: *Cum ablatu fuerit sponsus, tunc ieiunabunt.* In Occidente vero, quia eiusmodi error, ac haeresis, aut exorta non erat, aut saltem radices non egerat, sabbati cultus seruatus nunquam fuit, & singulis sabbatis ieiunium obseruabatur: ut eo quasi simbolo iudicaretur Apostolorum tristitia, qua sunt affecti ob mortem, & sepulturam Magistri.

Ad vltimum vero quod ex e. Licet, desumptum est, Glossa respondet, Sabbatum vna cum Dominica die debere colligijta vtriusque testamenti Scripturam, secundum spiritum, non secundum literam. Quidam cum P. fauel, ver. Dominica dies. §. 1. in additione: septimum diem dicunt esse, vel sabbatum in veteri testamento, vel Dominicum diem in nouo: in quem diem sabbatum translatum est. Mihi tamen non admodum placet Glossae sententia, quonia Pontificis responsum sensum mystico exponit, non literali. Sensus igitur Pontificis germanus hic est, non quod vtriusque testamenti pagina tradiderit sabbatum nunc coli oportere, cum id sit contra id, quod habetur in e. Peruenit, de consec. dist. 3. sed quod tum ex veteri Testamento; tum ex vita, & factis Christi, quae referuntur in nouo, doceamur, sabbato honorem & cultum esse delatum. Historia enim Euangelica Christum Dominum refert sabbatum, & alias veteris legis caeremonias seruasse, dum vixit: quae tamen ipsius morte petiere.

Mat. 9.

CAP. II

De diei Dominica cultu & obseruatione.

PRIMO quaeritur, quam vetus & antiqua sit diei Dominica obseruatio? Respondeo, antiquissimam esse: Et certe videtur is dies inter omnes festos solemnesque dies apud Christianos primus fuisse. Nam Apostoli statim principio Ecclesiae eum diem, ut festum videntur instituisse, ac de eo locutus esse videtur Ioannes in Apocalypsi, cap. 1. cum ait: *Fui in Spiritu in Dominica die.* Vbi Occumenius, Beda, Chyristomus, Anselmus, ac ceteri omnes interpretes Catholici hunc diem Dominicum intelligunt: sicut etiam 1. ad Corinth. 16. & Actuum 20. vnam sabbati interpretantur diem Dominicam Chyrist. Ambro. Theophyl. Beda, Anselm. Sedulius, Primianus. Hanc diem coli tantum fuisse testantur antiquissimi Ecclesiae scriptores, S. Ignatius ad Maguesianos, & ad Philippum, Iustin. in Apolog. 2. Orig. Homil. 7. in Exod. Hieronym. ad Gal. 4. Ambro. Epist. 83. & Augustin. contra Adimantium cap. 16.

Secundo quaeritur, An diei Dominicae obseruatio & cultus, sit iuris Diuini, an tantum Canonici? Ac multum sane refert, nosse, iure diuino, an canonico ea dies obseruetur: Nam si diuino, consuetudine, vel humana potestate abrogari aut mutari non poterit: secus vero, si canonico. Abbas in ca. licet, de Ferijs, videtur asserere, Dominicam diem iure diuino coli. Angel. in verbo Feria, in